

БОРО МЕРДОВИЋ*

Министарство унутрашњих послова
Београд

РАЈКА ВУЈОВИЋ**

Правни факултет за привреду и правосуђе
Нови Сад

UDC: 343.915

Оригиналан научни рад

Примљен: 11.10.2021

Одобен: 25.11.2021

Страна: 23–38

DOI: 10.51738/Kpolisa2021.18.2p.1.02

КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТ НАСИЉА МЛАДИХ

Сажетак: Не постоји друштво и временска епоха у развоју цивилизације коју није карактерисало насиље и агресија. Некада оправдавано као глобална и пожељна карактеристика неког друштва и државе, данас, макар фиктивно, агресија и насиље је појава којој се треба супротставити на све начине. Инкриминисано у скоро свим законима модерних држава, насилничко понашање и агресија изискују мултидисциплинаран приступ у објашњењу, етиологији, феноменологији и начинима супротстављања. Циљ овог рада је да укаже на проблем насиља младих који је у експанзији и који задире у све сфере дечјег битисања, почев од породице, школе, уже социјалне средине и друштва у целини. Такође ће бити речи о последицама насилничког и агресивног понашања младих, без обзира да ли су они у улози учиниоца насилног деликта или жртве, као и о могућностима и потребама превентивног деловања. Покушаћемо да дамо одговор на неколико важних питања које се тичу насиља младих као што су: да ли су млади више жртве насиља или сами врше насилна дела, који су главни узроци насиља међу младима и који су најчешћи облици насиља младих.

Кључне речи: насиље, насилничко понашање, агресија, криминалитет младих, превенција

Увод

У литератури али и свакодневној комуникацији користе се различити термини који уносе конфузију и отежавају разумевање појединих облика понашања са елементима насиља. Зависно од тога из које научне области долази објашњење, користе се и различити термини. Деца и адолесценти пролазе кроз фазе развоја које карактерише бунтовништво и жеља да се нешто мења, да се супротствае ауторитету, да се ослањају више на мишљење и утицај вршњака

* boro.merdovic@gmail.com

** vujovicrajka21208@gmail.com

него утицај родитеља и наставника. Из таквог бунта најчешће се испољавају и понашања која карактерише агресија. Комплексност ситуације у којој су подељени између света одраслих и потребе друштва да се социјализују и сопствених порива за променом и утицаја вршњака, млади често испољавају такве облике понашања у којима има елемената насиља. Субјективни осећај младе особе је незадовољство, потреба за сензацијама, потреба за припадањем и доказивањем, доминацијом и наметањем ставова које карактерише супкултура вршњака. Из таквог осећаја испољавају се понашања која се у литератури могу обухватити појмом ризично понашање. Овај термин није нов, а обухвата широк спектар различитих облика понашања која могу или су већ утицала на нормалан развој младих, утичу на њихово здравље и нормалан психосоцијални развој. То је вишестрано и сложено питање у којем се детерминанте могу пратити до фактора изведених са равни друштвеног или психолошког функционисања човека, као што су: пол, структура породице, односи са родитељима и вршњацима, знање, потреба за прихватањем, индивидуални услови и старост (Spear&Kulbak 2001, 83). Под ризичним понашањем се подразумевају такве активности младих које су добровољне и свесне, а најчешће имају негативне импликације по здравље младих. То су различита понашања деце и адолесцената која угрожавају њихово понашање, физичко и ментално здравља и некомпатибилна су са друштвеним нормама (Siudem 2013). У литератури најчешће помињана ризична понашања младих су: пушење, неправилна исхрана, конзумација алкохола и психоактивних супстанци, суицидно понашање и самоповређивање, делинквентно понашање, насиље над другима, трудноћа у тинејџерском добу, полно преносиве болести, бежање од куће и бескућништво, недостатак потенцијалног успеха у школи и напуштање школе (Grunbaum et al. 2004). Као што видимо ризична понашања су широка лепеза активности младих која детерминишу њихов однос према ужој и широј социјалној средини, вршњацима, школи, суседству и друштву уопште. Овакви облици понашања младих могу се посматрати са три различита аспекта: педагошког, психолошког и криминолошког. У овом раду ћемо се претежно бавити криминолошким аспектом ризичних облика понашања.

Теорија диференцијалних асоцијација Едвина Садерленда (Edwin Sutherland) је једно од теоријских објашњења криминолошког аспекта ризичних облика понашања међу које свакако убрајамо и насилничко и агресивно понашање. Иако се фокусира преваходно на криминално понашање исти принципи важе и за објашњење насиља младих и адолесцената јер оно најчешће представља претходницу и увод у криминално понашање. Ова теорија се противи криминолошким теоријама које извор злочина виде у наследним или урођеним склоностима. Према овој теорији, криминална активност је нормално, научно понашање, а процес учења криминалног понашања укључује све механизме који се јављају са било којим другим обрасцима понашања у учењу.

Садерленд је веровао да је основ у различитој друштвеној организацији, односно ситуацији у којој се део друштва придржава законских одредби, а део има ставове и вредности које су супротне општеприхваћеним и да то последично доводи до сукоба. Ова теорија придаје велики значај директној интерак-

цији, као најважнијем извору из којег људи изводе обрасце понашања. Доминантан утицај имају примарне групе као што су породица, вршњаци, школа и заједница. Према овој теорији криминално понашање је научно понашање, које се јавља током интеракције с другим људима у процесу комуникације, а основни део се одвија унутар примарних група.

Сходно оваквом становишту криминално понашање, које је најчешће и повезано са насиљем младих, је научно понашање које настаје у међусобној интеракцији деце и младих са ужом и широм социјалном средином.

Појам и облици насилничког понашања младих

Насиље и агресија се често користе као синоними, али се у литератури могу срести тумачења која праве разлику између ова два термина. Овом појавом се баве различите научне дисциплине које покушавају дати најпрецизније оперативне дефиниције, али и објаснити саму етиологију овог проблема. Неспорна је чињеница да насиље младих представља озбиљан друштвени проблем који изазива пажњу целокупног друштва и изискује мултидисциплинаран приступ у његовом третирању. Шта се сматра насиљем? Шта је насиље, а шта агресија? Да ли постоји граница између њих? Питања су на које литература до данас није дала прецизне одговоре.

Агресија и насиље су социјалне појаве које високо кореспондирају, узрочно-последично су повезане с бројним социопатолошким појавама: социјалним болестима (соматским, душевним, психосоматским); индивидуалним и друштвеним дезорганизацијама и дисфункцијама (предбрачним, ванбрачним и брачним заједницама, породицом, школом, духовним институцијама, ужом и широм социјалном заједницом), социопатолошким појавама (пушењем, алкохолизмом, наркоманијом, сексуалним изопаченостима и насиљем, агресијама – деструкцијама, убиствима и самоубиствима) и криминалитетом (Мамулаи др. 2013). Холин и Ховелс одређују агресију као намерно угрожавање или стицање преимућства над другим људима, које не доводи нужно до физичке повреде, док насиље подразумева употребу снажне физичке силе против другог људског бића, понекад изазвано агресивним мотивима (Hollin & Howells 1989).

Према Светској здравственој организацији, насиље је намерно коришћење физичке снаге и моћи претњом или акцијом према самом себи, према другој особи или према групи људи или читавој заједници, што би могло резултирати или резултира повредом, смрћу, психолошким последицама, неразвијеношћу или депривацијом (Krug et al 2002).

Поповић Ћитић (2009), је систематизовала бројна одређења и показала како се дефиниције разликују зависно од професионалних перспектива, па се у складу са тим разликују кривично-правне, криминолошке, клиничке, медицинске или психолошке дефиниције агресивног понашања. Право разматра појам агресивног и насилничког понашања деце и омладине у контексту криминалног и прекршајног понашања. Криминологија се бави овим питањем у оквиру посебног дела који се тиче малолетничке деликвенције, док медицинске науке

насиље и агресију сврставају у дијагностичке категорије поремећај понашања. Психолошке научне дисциплине синонимно користе термине насилно и агресивно понашање и разматрају их унутар психијатријски заснованих синдрома екстернализујућег и интернализујућег понашања (Поповић-Ћитић 2007). Фројд (Sigmund Freud) сматра да агресивност има биолошку основу, а своју је теорију агресивности развио на тези о деструктивном нагону који поседују сва жива бића. Агресивност је растерећење којем је циљ смањити напетост организма (Балић и др. 2001). Ерих Фром (Erick Fromm) сматра да агресивност није једнозначна појава и разликује две њене врсте: 1) бенигну, која је биолошки адаптивна и служи животу; и 2) малигну, која је биолошки неадаптивна. Прва је одговорна угроженост виталних интереса, реактивна је и дефанзивна. Заједничка је човеку и животињама и решава проблем угрожености уклањањем онога који то стање изазива. Насупрот томе, малигна агресивност, тј. деструктивност и окрутност, везана је само за људски род и манифестује се у животу кроз убијање и бестијалност који код субјекта који овакве радње предузима изазива уживање и то је искључива сврха њиховог предузимања (Fromm 1986). Поједини теоретичари ипак праве разлику између насиља и агресије. Агресија се најчешће сматра урођеним инстинктом који је исти као и код животиња док је насиље својствено само људима. Једна од разлика огледа се у становишту да је агресија код људских бића заснована на биологији, као реакција на угрожавање, а насиље је телесно актуелизовање агресије са задатком да отклони опасност (Perelberg 1999, 37). Слично овој дефиницији постоји схватање да је агресија понашање које је одређено намером да се нека индивидуа физички или психички (не и социјално) повреди или да се уништи неки предмет, док је насиље деструктивна физичка агресија која се примењује са намером да се повреди друга особа или оштети предмет. Према овом схватању сва насилничка понашања су вид агресије, док сва агресивна понашања нису насилничка (Bartol & Bartol 2005, 241).

Што се тиче криминолошке дефиниције насиља, тешко је дати једну општу дефиницију, јер је криминологија наука која има мултидисциплинарни приступ, те као таква има различите полазне тачке при дефинисању насиља. Свакодневно смо сведоци различитих облика насиља и насилничких аката. Облици насиља се непрестано шире и њихова манифестација је бројна и различита, а у савременом свету све савршенија. Једна од криминолошких дефиниција подразумева да је насиље ментално или чешће физичко угрожавање, односно повреда (Walsh 1983), док Елизабет Станко (Elizabet Stanko) под насиљем подразумева сваки облик понашања појединца који намерно прети или наноси физичку, сексуалну или психичку повреду другима или самом себи. Занимљиво становиште у дефинисању насилничког криминалитета заступају Пејкс и Винстон (Francis Pakes, Jane Winstone) који указују да насилнички криминалитет обухвата искључиво дела код којих долази до изражаја интерперсонално насиље – дакле, у њега се не могу сврстати геноцид и ратни злочини који имају превасходно политичку и међународну конотацију (Pakes & Winstone 2007, 58). Једна од дефиниција која је често и анализирана, насиљем сматра примену или отворену претњу применом силе која може резултирати повредом појединца (Megargee 1976).

Као што смо навели насиље има различите облике и може се класификовати и поделити на различите начина зависно од тога шта се узима за критеријум поделе. Према извештају Светске здравствене организације о насиљу зависно од објекта према којем је насиље усмерено оно може бити (WHO 2002):

- насиље према самом себи, аутоагресија, које укључује самоповређивање и самоубиство
- насиље према другој особи које се односи на насиље у породици (насиље над децом, насиље над емотивним партнером и насиље над старијом особом) и насиље унутар заједнице (вршњачко насиље, насиље према особама које насилник познаје и насиље према особама које насилник не познаје);
- колективно насиље које је усмерено од једне групе према другој у сврху остварења политичких, економских и социјалних циљева (ратови, тероризам и сл).

Зависно од начина на који се манифестује насиље се дели на физичко, психичко (емоционално) и сексуално. *Физичко насиље* представља примену силе према другоме без обзира да ли је наступила последица. Физичко злостављање може бити резултат једнократног изолованог инцидента или бројних инцидента који се понављају у одређеном временском раздобљу (Бјелајац, Мердовић 2019, 195). Понашања и поступци који се сматрају физичким злостављањем су туча, ударање, гурање, дрмање, бацање, повлачење за косу, угриз, гушење, дављење, nanoшење тешких физичких повреда, гађање предметима и сл. *Сексуално насиље* или злостављање подразумева забрањен сексуални контакт са другом особом ради задовољења сексуалних потреба или ради стицања економске користи путем проституције и порнографије. Изазива веома тешке последице по личност и развој детета које је жртва сексуалног насиља. Сексуално злостављање представља сваки вид задовољавања сексуалних потреба и нагона применом физичке, психичке или неке друге силе или надмоћи (Милосављевић 1998, 44). У истраживањима и литератури у Америци се користи дефиниција која је прописана у члану 6. The Child Abuse Prevention and Treatment Act (САРТА) у којем се под сексуалним злостављањем подразумева низ дела која се обављају над дететом или у присуству детета. Ту се пре свега мисли на додиривање и љубљење дечијих гениталија, приморавање детета да додирује гениталије злостављача, пенетрација, инцест, сексуални однос, силовање, обљуба, орални секс, излагање детета гледању сексуалног чина и порнографије одраслих, присиљавање детета да се свуче, сексуална експлоатација, наговарање и привлачење деце да се пријаве или користе интернет портале и изворе са порнографским садржајем, намамљивање деце путем интернета на сексуалне састанке, дечија проституција, коришћење деце у производњи порнографије (McClennen et al. 2016). *Психичко насиље* представља примену вербалне и невербалне комуникације и присиле којом се узкокује код жртве осећај страха, угрожености, осећај мање вредности, повреда достојанства личности, исмевање, претња, оговарање, одбацивање и сл. Обзиром на функцију насиље може бити инструментално (којим се жели нешто добити) и непријатељско (којим се другоме жели нанети бол или повреда) (Зечевић 2010).

Поред ових врста насиља, која се могу сврстати у категорију активног насиља, постоје и пасивни облици насиља који се у литератури називају зане-

маривање. Оно се најчешће среће у породицама где родитељи не брину о деци на адекватан начин, а ретко се среће на релацији вршњака. Дете не успева да задовољи основне егзистенцијалне потребе, укључујући физичке, образовне, емоционалне потребе или медицинску негу услед занемарености од стране родитеља или старатеља. Занемаривање је хронично, док физичко злостављање има тенденцију да буде епизодично.

Посебан облик насиља којем се све више посвећује пажња је *дигитално насиље (cyberbullying)*. Упоредо са развојем науке и технологије, интернета и друштвених мрежа развијали су се и посебни облици насиља. Обзиром да су млади највећи корисници савремених начина комуницирања то је и могућност доживљавања насиља већа. Термин дигитално насиље обухвата све оне облике насиља који се одвијају путем интернета и дигиталне технологије (телефони, таблети, рачунари, друштвене мреже). Циљ му је вређање, омаловажавање, ниподаштавање, исмевање, одбацивање и изазивање страха. Начин на који се најчешће манифестује је писање лажи о некоме, објављивање неистина и компромитујућих фотографија, слање претећих порука у своје и у име другог, и слично. Дигитално насиље може имати последице као и директно односно непосредно насиље (физичко, сексуално) с тим што не може директно изазвати телесне повреде. Међутим, услед континуираног злостављања путем интернета, услед психичког малтретирања, жртва може сама себе повредити или извршити суицид.

Поједини облици насиља инкриминисани су кривичним законима већине земаља. Ту се убрајају пре свега кривична дела која најчешће врше малолетници, а којима се обично атакује на живот и тело другог. Поред класичних кривичних дела вршења насиља над другима међу које убрајамо наношење телесних повреда (тешких и лаких), убиства, насилничког понашања, насилничко понашање на спортским приредбама, кривичним законом су инкриминисана и кривична дела у којима је насиље средство за постизање одређеног циља (тероризам, трговина људима, разбојништво, тешке крађе на дрзак начин, обљуба, силовање и сл.). Сходно наведеном у страној литератури издвајају се поједина понашања и облици кривичних дела која се називају тешки облици насиља међу које убрајају силовање, убиства, разбојништва и теже облике насиља. Тешко насиље младих изазива озбиљну забринутост у савременом друштву. Млади ипак чине више насиља него друге старосне групе (Blumstein & Wallman, 2006), што изискује правовремену реакцију друштва како би се последице таквог понашања минимизирале.

У нашем кривичном законодавству од 2005. године неколико пута се мењала номенклатура и опис кривичних дела која се тичу искључиво насиља. Последњим изменама у глави 30 кривична дела против јавног реда и мира предвиђена су два кривична дела која у себи садрже инкриминацију за понашања која се сматрају насиљем. То су кривично дело Насилничко понашање чл. 344 и кривично дело Насилничко понашање на спортској приредби или јавном скупу чл. 344а Кривичног законика. Као што се види из назива члана ради се о кривичним делима у којима доминира насиље као средство и начин извршења. У чл. 344 стоји да „Ко грубим вређањем или злостављањем другог, вршењем

насиља према другом, изазивањем туче или дрским или безобзирним понашањем значајније угрожава спокојство грађана или теже ремети јавни ред и мир, казниће се затвором до три године“, док у ставу два пише да „Ако је дело из става 1. овог члана извршено у групи или је при извршењу дела неком лицу нанесена лака телесна повреда или је дошло до тешког понижења грађана, учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година.“Као што видимо радња извршења се може реализовати вређањем, злостављањем, вршењем насиља, тучом и дрским и безобзирним понашањем док је последица значајније угрожавање спокојства грађана и теже ремећење јавног реда и мира. Између радње извршења и последице мора постојати узрочно-последична везе, тј. дело постоји уколико једном од алтернативно наведених радњи учинилац произведе једну од алтернативно наведених последица. Квалификовани облици који изискују и већу кривичну санкцију су основна понашања извршена од стране групе или ако је нанета лака телесна повреда или је последица тешко понижавања грађана (принудити жртву да се скине на јавном месту, да говори ружно о себи и сл.). Насилничко понашање конзумира одређене облике принуде и увреде, као и лаку телесну повреду нехатно начињену, те са овим кривичним делима није могућ стицај. Такође, није могућ стицај ни са делима тешко убиство и тешке телесне повреде, јер због инклузије, постоји само кривично дело убиства при безобзирном насилничком понашању, а у другом случају постоји само дело тешке телесне повреде. Са друге стране могли бисмо говорити о могућности стицаја, уколико је као последица насилничког понашања дошло до убиства из нехата, а нарочито ако је ова последица наступила према другом лицу које није било предмет насиља (Лазаревић 2011).

Кривично дело Насилничко понашање на спорској приредби или јавном скупу из чл. 344а КЗ такође представља облик кривичног дела чије битно обележје представља испољавање насиља и агресије. „Ко физички нападне или се физички обрачунава са учесницима спортске приредбе или јавног скупа, врши насиље или оштећује имовину веће вредности приликом доласка или одласка са спортске приредбе или јавног скупа, унесе у спортски објекат или баца на спортски терен, међу гледаоце или учеснике јавног скупа предмете, пиротехничка средства или друге експлозивне, запаљиве или штетљиве супстанце које могу да изазову телесне повреде или угрозе здравље учесника спортске приредбе или јавног скупа, неовлашћено уђе на спортски терен или део гледалишта намењен противничким навијачима и изазове насиље, оштећује спортски објекат, његову опрему, уређаје и инсталације, својим понашањем или паролама на спорској приредби или јавном скупу изазива националну, расну, верску или другу мржњу или нетрепелјивост засновану на неком дискриминаторном основу, услед чега дође до насиља или физичког обрачуна са учесницима, казниће се затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном.“ Место извршења овог кривичног дела је спортска приредба (утакмице, такмичења) и јавни скуп (окупљање већег броја људи на неком месту). Законодавац је овим кривичним делом инкриминисао бројна понашања која су последњих година изазивала велику пажњу и узнемирење јавности, а тичу се насиља навијача на утакмицама и јавним местима. Млади и малолетници су најчешће виновници оваквих догађаја и као припадници различитих навијачких фракција учесници

у сукобима на трибинама и улицама. Последице таквих сукоба су велики број повређених и енормна материјална штета на стадионима, улицама и објектима пре и након утакмице. Због тога се проблеми навијача и насиља које најчешће прате навијачке сукобе придаје велика пажња и значај свих релевантних субјеката нашег друштва (полиција, тужилаштво, суд, спортска удружења, клубови и сл).

Поред наведених кривичних дела постоје и бројна друга кривична дела која су инкриминисана кривичним законима која у себи имају елементе насиља. У литератури САД често се користи термин „тешки облици насиља“ (Severe Youth Violence) који подразумева тешке повреде, силовања, убиство и разбојништво (FBI 2014). Насиље младих се третира као озбиљан друштвени проблем којем се мора посветити посебна пажња јер је уочено да се шири попут пандемије. Период адолесценције је нарочито битан јер се млади везују за сличне вршњаке и међусобно јачају кохезивност у оквиру девијантне групе (Dodge et al. 2006).

Етиологија и последице насиља младих

Све облике насиља карактерише изузетно сложена етиологија, тешке материјалне, здравствене и егзистенцијалне последице. Утврђивање фактора који доприносе насиљу и насилничким облицима понашања је основ свих истраживања која се баве овом темом. Већина научника слаже се да је насиље међу младима вишеструко одређено, кроз спој генетских и фактора околине (Schwartz&Beaver 2016). Насиље и агресије се најчешће третирају као поремећај понашања и предмет су проучавања бројних друштвених наука, посебно психологије, социологије, педагогије, социјалне патологије, криминологије, криминалистике, форензике. Овом проблему понашања неопходан је интердисциплинарни приступ, а посебно свеобухватно истраживање и упознавање феноменологије, етиологије, последица, развоја ове појаве и њене превенције. У центру свих догађања, поред бројних фактора, је личност и њена интеракција са социјалном средином која резултира повољним и/или неповољним животним ситуацијама. Свака социјална средина, наиме, својим младим нараштајима намеће преко својих посредника (породица, вршњаци, школа и медији) тачно одређени образац за понашање, битан за функционисање друштва. Немогуће је одупрети се утицају социјалне средине која у одређеној временској епохи намеће одређене обрасце понашања који су прихватљиви за већину. Друштво је, дакле, токо је одсликава портрет човека какав му је потребан, па намеће човеку специфична ограничења, спречава извесне реакције и подстиче друге, одређује основне сукобе између личности и друштва, као и унутрашње сукобе и начин решавања ових сукоба. Оно такође одређује узорце за понашање појединца, вредности и идеале којима он треба да тежи (Fenichelet et al. 1961, 367). Бројни фактори одређују понашање сваког појединца у друштву. Они су индивидуални или лични у које убрајамо биолошке основе (генетске предиспозиције), психолошке, социјалне (социјализација), факторе социјалне средине (породица, школа, вршњаци, медији) бројне институције (државни органи, спортски клубови и удружења).

Да бисмо преживели и опстали, према свему, нужно је да стално савладавамо околности које нам намеће наше окружење, тј. природа и друштвена средина. Будући да то не можемо сами, удружујемо се са себи сличнима, али су они такође посебне личности као и ми, па једна и друга страна мора да одустаје од делова свог индивидуалитета. То боли и није лако, али будући да је нужно и да не можемо да будемо сами то је и нормално, самим тим што је и нужно. При томе нам породица, вршњаци и школа одређују шта, како и где, шта је дозвољено, а шта не, да ли смо успешни или не (Николић 2010, 27). Млада особа се налази у сталном расцепу између захтева социјалне средине, потреба да из бунтовништва нешто мења, захтева вршњака који могу бити супротни важећим друштвеним и законским нормама. У таквој ситуацији млади траже начине како да се прилагоде различитим захтевима, али и да остваре сопствене циљеве услед чега често користе насиље за остварење тих циљева.

Већина насилног понашања је научено понашање. Иако скоро сви млади имају предиспозиције за насиље, чињеница је да само мали број младих користи насиље као средство за остварење својих циљева који су ефикасни у већини ситуација. Нажалост, за превише младих, насиље је или једини или најефикаснији начин да се постигне статус, поштовање и друге основне друштвене и личне потребе. Попут новца и знања, насиље је облик моћи, који је за неке младе једини доступан. Када се такве ограничене алтернативе комбинују са слабом посвећеношћу моралним нормама (унутрашње контроле) и малим праћењем или надзором понашања (спољне контроле), насилничко понашање постаје рационално. Потенцијалне награде су велике, а учени трошкови минимални (Кауг 2013, 104).

Према резултатима бројних истраживања почетни узроци насиља налазе се у раним искуствима учења у породици. Они укључују 1) слабо породично повезивање, неефикасна контрола и надзор; 2) излагање и присуство насиљу у кући и 3) стицање позитивних ставова, уверења и емоционални ход говора који подржавају или толеришу употребу насиља. Рано излагање насиљу у породици може укључивати и присуство насиљу или физичког злостављања, односно изложеност насиљу у детињству повећава ризик од насилничког понашања током адолесценције за чак 40%. Ипак, већина младих који су жртве физичког злостављања не постају озбиљни насилни преступници. Док изложеност стварном насиљу и физичком злостављању од стране чланова породице имају снажније ефекте, тешка изложеност насиљу на телевизији и видео игрицама је такође узрочно повезана са каснијим насиљем. Породице са високим ризиком од злостављања деце су оне са родитељима или старатељима који имају ограничене вештине решавања проблема, лошу контролу импулса и историју насилничког понашања током адолесценције.

Говорећи о факторима који доприносе антисоцијалном понашању, међу које свакако убрајамо и насилничко и агресивно понашање, Фарингтон је издвојио (појављују се већ у доби од 8-10 година):

- асоцијално понашање, мржња и агесија;
- хиперактивност, импулсивност, потешкоће у концентрацији и склоност предузимању ризичних радњи;

- низак ниво интелигенције и лоши академски резултати;
- насиље у породици;
- лоши социјални и животни услови породице (нпр. сиромаштво, ниски приходи, велика породица, лоши услови становања);
- недовољан васпитни утицај родитеља, сукоби и разводи у породици, ауторитарна дисциплина (Farrington 1989)

Постоји много доказа да су искуства виктимизације, понижавања и изложености насиљу у детињству и адолесценцији моћни предиктори каснијих криза и насиља (Averdijk et al. 2016; Yablon 2017). На пример, 28% младих од 12 до 18 година пријавило је да су били малтретирану у школи током школске године (Espelage, 2014). У истраживању реализованом у 40 земаља добијени су подаци да је 16% адолесцента изјавило да су били жртве вршњачког насиља најмање два пута током претходна 2 месеца од тренутка истраживања (Craig et al., 2009).

Обрасци понашања научени у раном детињству, међу које убрајамо и насиље, се преносе у школски контекст. Сама школа има потенцијал за генерисање сукоба и фрустрација и насилног одговора на ове ситуације. Такође, ненасилно и конструктивно решавање кризних ситуација у породици доприноси решавању таквих проблема на адекватан начин и у школској средини, али то не мора увек бити правило. Школа и вршњачка група поставља пред сваку младу особу посебне захтеве којима се он тежи прилагодити и испунити их на прихватљив начин. Неиспуњавање ових очекивања школског и вршњачког учинка (нпр. школски успех, одобравање и прихватање вршњака, лична компетенција и независност, самоефикасност и способност за развој и одржавање међуљудских односа и интимности) ствара стрес и сукоб. Комбинација нових сукоба и смањеног нивоа праћења и надзора у овим контекстима повећава вероватноћу да ће се насиље појавити као одговор на ове проблеме (Kaag 2013). Злоупотреба психоактивних супстанци и алкохола као и присуство других социјалнопатолошких облика понашања у породици представља значајан фактор ризика за манифестацију насиља. Веза између злоупотребе супстанци и насиља је комплексна и вишеструка. Алкохол је умешан у више од половине свих убистава и насилничких догађаја у породици док родитељи који злоупотребљавају алкохол и дроге чешће физички злостављају и занемарују своју децу (Malti&Averdijk 2017).

Вршњачка група је један од битних фактора који утиче на моделирање понашања сваког појединца. Потреба за припадношћу, за статусом и прихватањем од стране вршњака утиче на понашање младих. Један од највећих ризико фактора за испољавање насилничког понашања је умешаност у делинквентну групу вршњака. У таквој групи се насиље подстиче и награђује и подучавају се и појачавају оправдања за ослобађање од моралне обавезе према другима. Ефекти ране изложености насиљу, слаба унутрашња и породична контрола и агресивни образци понашања развијени у детињству, утичу на тип пријатеља и друштва које неко бира. Са друге стране само друштво и пријатељи у великој мери одређују који ће образци понашања бити доминантни током адолесценције. Посебан утицај на понашање младих имају делинквентне групе

(гангови, навијачке групе и сл.) које имају хијерархијску структуру и посебне захтеве према својим члановима. У неким случајевима чланство подразумева насилничко понашање као ритуал који се мора испунити како би постали чланови групе.

Један од најчешће истраживаних фактора који утиче на насиље младих су медији. Мишљења и резултати бројни истраживања крећу се у распону од изузетно великог и често доминантног утицаја до потпуно небитног фактора који минимално утиче на насилничко понашање младих. Међутим, чињеница је да савремене технологије, медији, интернет, медијски садржаји, обликују мишљење и понашање сваког појединца, а самим тим и младих. Анализа садржаја у медијима омогућава да се препозна које теме доминирају у јавном дискурсу и ко има моћ да говори у штампаним и електронским медијима. Публика прима селектоване информације и различито реагује на њих. Како ће појединац прихватити одређени садржај који му се презентује путем мас медија зависи од карактеристике личности, њеног искуства и специфичног својства социјалног окружења (Бјелајац и Мердовић 2018,291). Младима је у савременом свету науке и технологије доступан изузетно велики простор у којем поред позитивних садржаја, неретко могу наћи и негативне мотиве за своје понашање. Млади све више слободног времена проводе за рачунаром, таблетом, телефоном играјући различите видео игре. Управо је овај сегмент времена који млади проводе играјући видео игре испитиван од стране бројних научника, а нарочито утицаја насилних видео игара на понашање младих. Иако је спроведено много истраживања да се испита да ли насилне видео игре имају везе са насиљем у стварном животу, још увек није постигнут консензус међу научницима. Поједине студије су показале да насилне видео игре детерминишу насилничко понашање младих (Markey et al. 2015), док неке друге студије сугеришу да видео игре имају врло малу или никакву улогу у насиљу младих (DeCamp & Ferguson 2017).

Последице насиља и агресије који млади испољавају и користе у свакодневној комуникацији и понашању су несагледиве како за саму жртву тако и за целокупно друштво. Те последице могу бити психичке, физичке, емотивне, економске и свака од њих изискује третман како би штета била минимализована. Ретко када се може изоловати једна последица од друге, а тешко можемо говорити о физичким повредама које нису пропраћене и психичким траумама жртве. Као видљиве последице насилничких аката јављају се телесне повреде. Тешке или лаке, нанете предметом или рукама, физичке повреде атакују на телесни интегритет жртве и могу изазвати трајни инвалидитет. Свакако најтежа последица злостављања и малтретирања од стране вршњака је смрт жртве, било да је директна последица насиља или индиректна, која услед континуираног и дугорочног злостављања и малтретирања наводи жртву да покуша или изврши самоубиство (Мердовић 2019, 78). Међутим, резултати бројних истраживања, али и практично искуство до сада су показали да су некада много теже психичке повреде жртве које за последицу имају депресију и страх, регресивно понашање, повлачење у себе, отуђење од себе и других, коришћење дрога и алкохола, когнитивне поремећаје који, опет на крају, могу довести

до аутоагресивног понашања и суицида. Последице насиља на социјални и емоционални живот жртве су евидентне и веома велике. Непосредно или посредно насиље које је доживљено у најранијем узрасту и адолесцентном добу, оставља велике последице на понашање жртве у одраслом добу. Утиче на интерперсоналне односе, емотивно везивање, сексуалне односе, успех у социјализацији и обављању радних обавеза, усвајање насилничких образаца понашања као доминантних у решавању кризних ситуација.

Потребе за превентивним деловањем

Увиђајући тежину последица, научна и стручна јавност је веома посвећена креирању и реализацији бројних програм и третмана превенције. Ти програми су намењени пре свега помоћи жртвама насиља, али и превенцији на свим нивоима. У развијеним земљама се реализују бројни превентивни програми чији је циљ идентификација и рано откривање ризичних фактора који доприносе насиљу и насилничком понашању младих. Свакако је рано откривање један од најефикаснијих начина супротстављања насиљу деце и адолесцената. Управо због тога је већина програма усмерена на едукацију деце, родитеља и наставника да препознају насиље и да га на време пријаве како би се могле предузети благовремене мере за његово сузбијање и превенирање. Једна од таквих студија показује да је у школској средини најбитније оснажити децу да пријаве насиље својим наставницима или родитељима. Студија показује да наставници не идентификују висок проценат деце жртава и учинилаца. Међутим, ученици често познају жртве и учиниоце. Као такво, прикупљање информација од жртава може бити драгоцен извор за откривање ризика од насиља код њихових вршњака (Yablon 2017). Виктимизирана деца су најбољи и најпрецизнији извор информација у вези са учиниоцима, сугеришући нову перспективу за рано откривање случајева насиља у школским установама.

Као што смо навели, већина насилничког понашања је научено понашање што нас упућује на стратегије и превентивне интервенције чији циљ треба да буде смањење јачања и доминације насиља као средства за решавање проблема и манипулисања или контроле понашања других. Такође, треба усмерити пажњу на побољшање друштвених и породичних услова који подржавају ненасилне стилове живота и понашања. Свакако је најефикаснија стратегија за постизање овог циља да се осигура здрав развојни ток деце и адолесцената како би били спремни да уђу у продуктивне, одговорне улоге одраслих икако би се адекватно социјализовали.

Иако је реализовано много програма превенције који су усмерени на разумевање и превенцију насиља младих, пракса показује да су малолетници све насилнији и бруталнији у свом понашању и испољавању агресије. Због тога су неопходне нове стратегије и иновативни приступи. Када говоримо о школској средини, где се највећи број насилничких аката младих и манифестује, развој и примена алата за скринингирану детекцију (нпр. почетком школске године) може помоћи у разумевању друштвене динамике у школи и допринети приме-

ни одговарајуће превентивне стратегије. Што се тиче саме породице, превентивни програми су и требало би бити, усмерени на побољшање општих услова у породици (економских, стамбених, образовних, едукативних), едуковати родитеље за препознавање најранијих сигнала насиља над децом, јачати компетентност родитеља, радити на изградњи односа поверења на релацији родитељ-дете, родитељ-школа, и слично. На нивоу школе и практичара веома је важно помоћи наставницима и практичарима да брзо интервенишу (када је потребно) иразвијају осетљивост за разумевање друштвених изазова са којима се адолесценти често суочавају.

Закључак

Насиље и агресивно понашање деце и адолесцената нарушавају функционисање и развој детета у свим његовим аспектима. Последице су бројне како по саму младу особу која манифестује такве облике понашања, тако и по жртву и његову ужу и ширу социјалну средину. Иако се поједини облици насилничког понашања младих јављају на раном узрасту не значи да ће се они развити до тог нивоа да ће постати доминантан начин решавања ризичних ситуација. Веома је битно да се ти први сигнали препознају како би се благовремено предузеле мере које ће спречити даље структурирање насилничких аката. Период адолесценције и сазревања је веома вулнерабилан и проткан тражењем одговора на егзистенцијална питања означању сопствене вредности, припадности и прихватања. Насиље је један од механизма којим млади настоје да се докажу и покажу у друштву и ужој социјалној средини. Како ће се млада особа адаптирати зависи од њега самог, од породице и породичног окружења, школе, вршњачке групе и целокупног стања у друштву. Сваки од ових аспеката живота младих може представљати фактор ризика за развијање насилничких облика понашања. Ова сложеност етиологије поставља бројне изазове пред теоретичаре и практичаре који се баве овим проблемом. Поред сложене етиологије и сама феноменологија је разноврсна и развојем науке и технологије се усложњава. С обзиром на вишеструку природу насиља младих, јасно је да појединачни приступи решавања овог проблема не могу дати ваљане резултате. Све ово изискује да смањење насиља и агресивног понашања младих захтева широк портфолио приступа и мултидисциплинаран приступ овом проблему. Креирање мера и програма усмерених на превенцију и спречавање насиља младих мора бити засновано на резултатима научних истраживања. Потребно је искористити искуства међународних програма и имплементирати их у наше друштво, наравно уз поштовање свих специфичности и културолошкох одлика овдашњег поднебља. Оно што је веома важно је што пре започети са третманом тамо где је проблем идентификован. Сваки корак који предузмемо, заснован на резултатима научних истраживања и који је евалуацијом потврђен у пракси, учиниће разлику у животу младих и квалитету живота свих људи.

Дакле, без познавања разлога, не можемо ефикасно ни спречити насиље младих. Исто тако након детекције и мапирања основних узрока агресије младих нећемо постићи ваљане резултате ако не мотивишемо младе и њихово

окурење да се насиље спречи. Само системски васпитни утицај на младе може утицати на њихову већу свест, што ће им омогућити да избегну овакав вид понашања. Експанзија насиља младих и модификација начина испољавања намеће хитну потребу за даљим развојем превентивних мера и стављање приоритета на идентификацију и детекцију фактора ризика за насиље младих, као и за откривање и имплементацију нових, свеобухватних стратегија за решавање овог изузетно сложеног социјалног и криминолошког проблема.

Литература

1. Averdijk, Margit, Tina Malti, Manuel Eisner, Denis Ribeaud, and David P. Farrington. 2016. "A vicious cycle of peer victimization? Problem behavior mediates stability in peer victimization over time." *Journal of Developmental and Life-Course Criminology* 2, no. 2: 162-181.
2. Balić, Sandra, Deniza Divanović, and Neven Ricijaš. 2001. "Nasilje i ubojstva među intimnim partnerima." *Kriminologija u socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju* 9.1-2: 71-84.
3. Bartol, Curt R., and Anne M. Bartol. 2014. *Criminal behavior: A psychological approach*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.
4. Blumstein, Alfred, Joel Wallman, and David Farrington, eds. 2006. *The crime drop in America*. Cambridge University Press.
5. Craig, Wendy, Yossi Harel-Fisch, Haya Fogel-Grinvald, Suzanne Dostaler, Jorn Hetland, Bruce Simons-Morton, Michal Molcho et al. 2009. "A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries." *International journal of public health* 54, no. 2: 216-224.
6. DeCamp, Whitney, and Christopher J. Ferguson. 2017. "The impact of degree of exposure to violent video games, family background, and other factors on youth violence." *Journal of youth and adolescence* 46, no. 2: 388-400.
7. DeCamp, Whitney. 2015. Impersonal agencies of communication: comparing the effects of video games and other risk factors on violence. *Psychology of Popular Media Culture*, 4, 296-304.
8. Dodge, Kenneth A., Thomas J. Dishion, and Jennifer E. Lansford. 2006. "Deviant peer influences in intervention and public policy for youth." *Social Policy Report* 20, no. 1: 1-20.
9. Espelage, Dorothy L. 2014. "Ecological theory: Preventing youth bullying, aggression, and victimization." *Theory into Practice* 53, no. 4: 257-264.
10. Farrington, David P. 1989 "Early predictors of adolescent aggression and adult violence." *Violence and victims* 4, no. 2: 79-100.
11. Fenichel, Otto, Jolanda Ganie, and Vladislav Klajn. 1961. *Psihoanalitička teorija neuroza*. Medicinska knjiga.
12. Grunbaum, Jo Anne, Laura Kann, Steve Kinchen, James Ross, Joseph Hawkins, Richard Lowry, William A. Harris, Tim McManus, David Chyen, and Janet Collins. 2004. "Youth risk behavior surveillance--United States, 2003." *Morbidity and mortality weekly report. Surveillance summaries (Washington, DC: 2002)* 53, no. 2: 1-96.

13. Howells, Kevin, and Clive R. Hollin. 1989. *Clinical approaches to violence*. Chichester: Wiley.
14. Kaur, Simarpreet. 2013. "Overview Of Youth and Violence." *Journal: Journal of social Science Research* 1, no. 3: 102-107.
15. Krug, Etienne G., James A. Mercy, Linda L. Dahlberg, and Anthony B. Zwi. 2002. "The world report on violence and health." *The lancet* 360, no. 9339: 1083-1088.
16. Malti, Tina, and Margit Averdijk. 2017. "Severe youth violence: Developmental perspectives introduction to the special section." *Child development* 88, no. 1: 5-15.
17. Mamula, M., Ručević, S., Vukmanić, M., & Zvizdić, M. 2013. Nasilje prepoznaj i spriječi (proživljeno iskustvo žena u teoriji i praksi). *Sarajevo: Udruženje Žene ženama*.
18. Markey, Patrick M., Charlotte N. Markey, and Juliana E. French. 2015. "Violent video games and real-world violence: Rhetoric versus data." *Psychology of Popular Media Culture* 4, no. 4: 277-295.
19. McClennen, Joan C., Keys, Amanda M., Dugan-Day, Michele L. 2016. *Social Work and Family Violence*, Second Edition : Theories, Assessment and Intervention
20. Megargee, Edwin I. 1976. "The prediction of dangerous behavior." *Correctional Psychologist* 3, no. 1: 3-22.
21. Milosavljević, Milosav. 1998. *"Nasilje nad decom"*. Beograd: Fakultet političkih nauka
22. Perelberg Rosine. 1999. *Psychoanalytic Understanding of Violence and Suicide*, London
23. Piquero, Alex R., David P. Farrington and Alfred Blumstein. 2007. *Key issues in criminal career research: New analyses of the Cambridge Study in Delinquent Development*. Cambridge University Press.
24. Schwartz, Joseph A., and Kevin M. Beaver. 2016. "Revisiting the association between television viewing in adolescence and contact with the criminal justice system in adulthood." *Journal of interpersonal violence* 31, no. 14: 2387-2411.
25. Siudem, Anna. 2013. "Zachowania ryzykowne młodzieży gimnazjalnej." *Psychologia rozwojowa* 18, no. 1: 69-85.
26. Spear, Hila J., and Pamela A. Kulbok. 2001. "Adolescent health behaviors and related factors: A review." *Public health nursing* 18, no. 2: 82-93.
27. Stanko Elizabet. 2001. *Sage Dictionary of Criminology*, London, 35-318.
28. Walsh Dermont., Poole. 1983. *Dictionary of Criminology*, London.
29. Ward, Michael R. 2010. "Video games and adolescent fighting." *The Journal of Law and Economics* 53, no. 3: 611-628.
30. World Health Organization. 2002. World report on violence and health. World Health Organization. Geneva
31. Yablon, Yaacov B. 2017. "Students' reports of severe violence in school as a tool for early detection and prevention." *Child development* 88, no. 1: 55-67.
32. Yablon, Yaacov B. 2017. "Students' reports of severe violence in school as a tool for early detection and prevention." *Child development* 88, no. 1: 55-67.

33. Бјелајац, Жељко и Боро Мердовић. 2018. „Сензационализам у медијима као узрок дестабилизације политике сузбијања криминалитета“, *Култура полиса*, Институт за Европске студије Београд, бр.35, година XV: 289-300.
34. Бјелајац, Жељко и Боро Мердовић. 2019. „Насиље над децом у породици“, *Култура полиса*, Институт за Европске студије Београд, Бр. 39, година XVI: 191-202.
35. *Кривични законик*, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019)
36. Лазаревић Љубиша. 2011. *Коментар Кривичног законика*, Правни факултет Универзитета Унион.
37. Мердовић, Боро. 2019. „Облици и карактеристике вршњачког насиља и негативне импликације на развој деце и адолесцената“, *Социјална мисао* 1/2019: 67-84.
38. Николић, Златко. 2010. "Агресивна понашања: Узроци, последице и могућности сузбијања." *Насилнички криминал: етиологија, феноменологија, превенција.*: 21-35.
39. Поповић Ћитић, Бранислава. 2007. „Породични ризични фактори насилног понашања деце и омладине“. *Социјална мисао*, 14(2): 27-50.

CRIMINOLOGICAL ASPECT OF YOUTH VIOLENCE

Summary: There is no society and time epoch in the development of a civilization that was not characterized by violence and aggression. Once upon a time it was justified as a global and desirable characteristic of a society and a state, today, aggression and violence is a phenomenon that should be opposed in all ways. Incriminated in almost all laws of modern states, violent behavior and aggression require a multidisciplinary approach in explanation, etiology, phenomenology, and ways of confrontation. The aim of this paper is to point out the problem of youth violence, which is expanding and which affects all aspects of children's existence, starting with the family, school, social environment and society as a whole. The consequences of violent and aggressive behavior of young people will also be discussed, regardless of whether they are in the role of the perpetrator of a violent crime or a victim, as well as the possibilities and needs of preventive action. We will try to answer several important questions regarding youth violence, such as: are young people more victims of violence or committing acts of violence themselves, what are the main causes of violence among young people and what are the most common forms of youth violence.

Key words: violence, violent behavior, aggression, youth crime, prevention